

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**

УДК 159.9: 159.94

МОРДЮШЕНКО Сергій Миколайович

**ПРОФЕСІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ
КІНОЛОГІВ-РЯТУВАЛЬНИКІВ МНС**

Спеціальність 19.00.09
«Психологія діяльності в особливих умовах»

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
СНІСАРЕНКО Андрій Григорович,
Академія пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля,
кафедра психології діяльності в особливих умовах
та педагогіки, начальник.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
ЛЕФТЕРОВ Василь Олександрович,
Одеський національний медичний університет,
кафедра суспільних наук, професор;

кандидат психологічних наук, доцент
МАКАРЕНКО Павло Валентинович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, факультет підготовки фахівців
для підрозділів боротьби з кіберзлочинністю та
торгівлею людьми, заступник начальника з
навчально-методичної роботи.

Захист відбудеться «11» грудня 2013 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.707.02 в Національному університеті цивільного захисту України за адресою: 61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету цивільного захисту України за адресою: 61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94.

Автореферат розіслано «8» листопада 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат психологічних наук, доцент

В.Є. Христенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Незважаючи на те що кінологічні підрозділи ДСНС України¹ створено лише у 2006 р., за цей короткий час їхня діяльність високо оцінена як в Україні, так і на міжнародному рівні. Так, у рейтингу Міжнародної організації рятувальних собак (International Rescue Dog Organization – IRO) кінологічні підрозділи ДСНС України знаходяться в першій п'ятірці за кількістю вищих міжнародних класів і рівнем підготовки кінологічних розрахунків (серед 110 національних кінологічних організацій із 38 країн світу, які є членами IRO).

Кінологи-рятувальники працюють в екстремальних умовах, вони одними з перших проводять розвідку, пошук постраждалих і первинну оцінку становища в зоні надзвичайної ситуації. Їхня професійна діяльність пов'язана з рятуванням людей, тварин, матеріальних цінностей, пошуком постраждалих та загиблих людей.

Велика кількість статистичних даних свідчить про деструктивний вплив екстремальних умов на стан кінолога-рятувальника внаслідок невідповідності його можливостей вимогам до професійних якостей. Тому, лише за останні п'ять років 25 фахівців (що складає приблизно 47 % від загальної штатної чисельності кінологів-рятувальників ДСНС України) через різні причини залишили кінологічну службу.

Потребує вирішення проблема відбору кандидатів до кінологічної служби ДСНС України, який проводиться на сьогодні на загальних підставах, без урахування особливостей цього виду діяльності. Сучасні нормативно-правові документи, які регламентують здійснення професійно-психологічного відбору, взагалі не передбачають спеціальність кінолога-рятувальника.

Слід звернути увагу також на недостатню комплектацію кінологічних підрозділів сучасним технічним обладнанням, медичним забезпеченням (препаратами, ветеринарним обслуговуванням собак) тощо. Кінологи-рятувальники потребують особливого соціального захисту, оскільки ведуть специфічний спосіб життя, пов'язаний із постійною взаємодією із собаками. Вони цілодобово працюють із тваринами, без вихідних і відпустки, часто без побутових зручностей, переважно на повітрі, у будь-яку погоду.

У зв'язку з вищевикладеним існує проблема забезпечення належної професійної та психологічної готовності персоналу, що реалізується через систему професійного відбору та психологічного супроводу цього складного та вкрай важливого виду діяльності.

Отже, виникає необхідність професіографічного опису діяльності кінолога-рятувальника ДСНС України, чим і зумовлена актуальність теми дисертаційної роботи, її теоретичне і практичне значення.

¹ Указом Президента України В.Ф. Януковича від 24 грудня 2012 року № 726 шляхом реорганізації Міністерства надзвичайних ситуацій України та Державної інспекції техногенної безпеки України створено Державну службу України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля та пов'язана з реалізацією Загальнодержавної цільової програми розвитку цивільного захисту на 2009 – 2013 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2008 р. № 1156-р.

Матеріали дослідження використано при опрацюванні науково-дослідної роботи «Основи професійно-психологічного відбору працівників кінологічної служби Державної служби України з надзвичайних ситуацій» (РК № 0113U003616).

Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля (протокол № 4 від 14 березня 2012 р.) та погоджено на засіданні бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 29 травня 2012 р.).

Метою дослідження є комплексна оцінка особливостей діяльності кінологів-рятувальників ДСНС України і розробка на основі цього професіографічного опису даного виду діяльності.

Завдання дослідження:

- на підставі критичного аналізу відповідних наукових джерел розкрити сучасні погляди на вивчення проблеми професіографічного опису діяльності працівників різних професій, у тому числі екстремального профілю;
- вивчити психологічні особливості професійної діяльності кінологів-рятувальників ДСНС України;
- виявити провідні мотиви професійного вибору рятувальників кінологічної служби;
- визначити структуру професійно важливих якостей кінологів-рятувальників;
- виокремити та охарактеризувати основні психологічні типи кінологів-рятувальників ДСНС України.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, що ефективність професійної діяльності кінологів-рятувальників залежить від комплексу професійно важливих якостей працівника, який за результатами професіографічного опису необхідно використовувати при професійно-психологічному відборі та психологічному супроводженні діяльності особового складу кінологічних підрозділів ДСНС України.

Об'єкт дослідження – професійна діяльність кінологів-рятувальників ДСНС України.

Предмет дослідження – соціально-психологічний аналіз особливостей професійної діяльності кінологів-рятувальників ДСНС України.

Методи дослідження. У процесі роботи використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження:

- *теоретичного характеру*: аналіз наукової літератури, законодавчих та нормативно-правових документів, що регламентують діяльність підрозділів ДСНС України, узагальнення отриманої інформації, системний аналіз та інтерпретація даних;

- *емпіричного характеру*: а) діагностичні: методи експертної оцінки та анкетування з метою вивчення особливостей професійної діяльності рятувальників кінологічної служби ДСНС України, їхніх професійно важливих якостей; опитувальник В. Мільмана «Мотиваційний профіль особистості», призначений для оцінки виразності базових потреб за А. Маслоу; б) психодіагностичні: «Методика рівня суб'єктивного контролю» Є.Ф. Бажина, О.А. Голінкіної, А.М. Еткінда, призначена для визначення мотиваційної спрямованості особистості; методика «Короткий відбірковий тест» – для діагностики інтелектуальних здібностей; «Тест емпатійного потенціалу особистості» І.М. Юсупова, спрямований на визначення інтенсивнісної характеристики внутрішніх сил до співчуття та співпереживання; методика «Прогноз» – для оцінки нервово-психічної стійкості особистості; стандартизований метод дослідження особистості Л.М. Собчик – для виявлення характерологічних особливостей особистості;

- *методи математичної статистики*: *t*-критерій Стьюдента, коефіцієнт кореляції Пірсона, φ -критерій Фішера, факторний аналіз. Статистична обробка отриманих даних проводилася за допомогою комп'ютерної програми SPSS 10.0.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

вперше: на основі комплексного дослідження здійснено професіографічний опис діяльності кінологів-рятувальників ДСНС України та визначено структуру професійно важливих якостей рятувальників кінологічної служби; встановлено зв'язок між професійно важливими якостями кінологів-рятувальників ДСНС України та їхнім професійним досвідом;

уточнено соціально-психологічні детермінанти ефективності професійної діяльності рятувальників кінологічної служби ДСНС України;

дістали подальшого розвитку сучасні погляди щодо професійно-психологічного відбору та психологічного супроводження діяльності персоналу ДСНС України.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що на основі комплексного підходу здійснено професіографічний опис діяльності кінологів-рятувальників ДСНС України.

Розроблено структуру індивідуально-психологічних якостей рятувальників кінологічної служби ДСНС України за професійним досвідом.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути корисними фахівцям Центрів практичної психології в Головних управліннях (Управліннях) (ГУ(У)) ДСНС України в АР Крим, областях у процесі профорієнтаційної роботи,

професійно-психологічному відборі та психологічному супроводженні проходження служби персоналом.

Отримані дані можна використати в навчальному процесі при підготовці фахівців за робітничою професією «Кінолог (рятувальні роботи)», що здійснюється в навчально-методичному центрі 2 спеціального регіонального центру швидкого реагування (СРЦШР) в м. Ромни.

Професіографічний опис діяльності кінологів-рятувальників ДСНС України схвалено Департаментом персоналу ДСНС України (акт впровадження від 20.05.2013 р.) та направлено кінологічним підрозділам ГУ (У) ДСНС України в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі для використання в системі професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в кінологічні підрозділи. Результати дисертаційного дослідження апробовано та впроваджено в навчальний процес 2 СРЦШР (акт впровадження від 30.05.2013 р.) та У ДСНС України в Кіровоградській області (акт впровадження від 30.05.2013 р.).

Особистий внесок автора. У статті «Исследование сопереживания у кинологов-спасателей Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям», що написана у співавторстві з М.А. Кришталем, внесок здобувача полягає в прикладному вивченні емпатії серед рятувальників кінологічної служби ДСНС України.

Апробація результатів дисертації. Ідеї дисертаційного дослідження знайшли відображення у виступах автора на: IV Міжнародній науково-практичній конференції «Чрезвычайные ситуации: предупреждение и ликвидация» (м. Мінськ, Республіка Білорусь 6-8 червня 2007 р.); Міжрегіональному науковому семінарі «Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях» (м. Київ, 25 березня 2010 р.); III Міжвузівській науковій конференції «Проблеми психології діяльності в особливих умовах» (м. Черкаси, 4 лютого 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Харківська школа психології: спадщина і сучасна наука» (м. Харків, 19-20 жовтня 2012 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (м. Черкаси, 07-08 грудня 2012 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Обеспечение безопасности жизнедеятельности: проблемы и перспективы» (м. Мінськ, Республіка Білорусь 4-5 квітня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту» (м. Черкаси, 4-5 квітня 2013 р.); V Міжвузівській науковій конференції «Проблеми психології діяльності в особливих умовах» (м. Черкаси, 23 квітня 2013 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження знайшли своє відображення у 18 публікаціях, 7 із яких – статті у фахових наукових виданнях із психологічних наук, 3 – статті у наукових виданнях іноземних держав,

8 – тези доповідей на наукових конференціях.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 190 сторінок (з них 147 сторінок основного тексту). Робота містить 16 таблиць, 18 рисунків. Список використаних джерел налічує 195 найменувань, у тому числі 11 іноземних.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Вступ містить обґрунтування актуальності проблеми дослідження та обраного напрямку дисертаційної роботи, розкриває її об'єкт та предмет, головну мету, гіпотезу та завдання, методологічні та методичні підходи. Викладено наукову новизну та практичну значущість роботи. Подано відомості про особистий внесок автора, апробацію та впровадження результатів дослідження в практику діяльності ДСНС України.

У першому розділі «Науково-методичні та теоретико-методологічні основи вчення про професіографію» розглянуто наукові підходи до теоретико-методологічних основ дослідження професійної діяльності, визначено соціально-психологічні детермінанти, які зумовлюють потребу в розробці сучасного професіографічного опису основних спеціальностей у межах ДСНС України, досліджено історію та проаналізовано діяльність пошуково-рятувальної кінологічної служби в сучасних умовах.

Зазначено, що психотехніка як галузь психології посприяла створенню та виокремленню професіографії як методу вивчення вимог до професійної діяльності. Визначені у вітчизняній психології методологічні принципи дослідження створили передумови формування системного і комплексного підходу до вирішення питань професійної придатності особистості. За працями Л.С. Виготського, Л.С. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва та їхніх послідовників виділено три фундаментальні принципи, що становлять методологічну основу психології: 1) розуміння психіки як діяльності; 2) визнання соціальної природи діяльності; 3) визнання єдності психічної діяльності й зовнішньої практичної діяльності.

Серед розроблених принципів і методів психологічного аналізу професійної діяльності простежуються два основних напрями. Завданням першого напрямку є складання психологічної класифікації професій (Є.О. Клімов, С.Г. Струmilін, І.М. Шпільрейн та ін.). Другий напрям передбачає опис та психофізіологічний аналіз професійної діяльності від професійного відбору та консультації, професійної втоми і навчання до раціоналізації робочого місця, реконструкції і проектування професій (Б.Г. Ананьєв, С.Г. Геллерштейн, М.Д. Левітов та ін.).

Основні прийоми, принципи та методи психологічного вивчення професійної діяльності синтезовано в спеціальний підхід – професіографію, до завдань якої входить опис професій або спеціальностей, основних вимог, які

вони висувають до працівника, його психофізіологічних і фізичних якостей, а також чинників, що визначають успішність або неуспішність, задоволеність або незадоволеність особистості певною професійною діяльністю.

Практичний інтерес науковців до професіографічного дослідження професій екстремального характеру значно зріс у середині 70-х років ХХ ст. На сучасному етапі проблема професіографічного опису діяльності працівників екстремального профілю найповніше представлена в наукових працях В.І. Барка, С.П. Бочарової, В.П. Бута, Л.О. Гонтаренко, Г.С. Грибенюка, О.П. Євсюкова, М.С. Корольчука, М.А. Кришталя, В.О. Лефтерова, С.М. Миронця, І.О. Полякова, Є.М. Потапчука, О.Д. Сафіна, А.Г. Снісаренка, В.В. Стасюка, О.В. Тімченка та ін.

З'ясовано, що в загальному вигляді професіографія – це обов'язкова умова наукової організації професійної орієнтації, а також основа для вибору методів, порядку й послідовності проведення професійно-психологічного відбору. Проблема професіографічного опису діяльності фахівця потребує особливої уваги насамперед тому, щоб своєчасно запобігти появі дезадаптивних нервово-психічних станів, які з високою ймовірністю можуть виникати у працівників досліджуваної категорії.

У діяльності кінологів-рятувальників визначено основні чинники, що викликають нервово-психічну напругу, і, як наслідок, – нервово-психічну нестійкість: екстремальні умови професійної діяльності; ненормований час роботи та відпочинку; неможливість контролювати обставини, за яких виникла складна робоча ситуація; високий рівень відповідальності за якість виконання професійних обов'язків; необхідність швидко та самостійно приймати рішення, від яких часто залежить життя інших людей; стан здоров'я; тривалий вплив низьких температур; робота в різних умовах; особистісні стрес-чинники; професійні конфлікти; тривалі емоційні навантаження тощо.

На основі історичних фактів проаналізовано шляхи становлення пошуково-рятувальної кінологічної служби у світі та Україні. Показано, що кінологічні розрахунки наочно продемонстрували свою перевагу навіть над сучасними технологіями в пошуку людей під завалами внаслідок техногенних та природних катастроф. Наслідки Спітакського землетрусу у Вірменії² стали каталізатором розвитку пошуково-рятувального кінологічного руху спочатку в СРСР, а потім у пострадянських країнах. В історії становлення системи запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій в Україні відбулося декілька перетворень: від Держкомчорнобиля, потім Мінчорнобиля, а далі МНС з кількома реорганізаціями до нинішньої ДСНС України. У процесі реформ виникла необхідність у розширенні функцій оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. Цінним виявився зарубіжний досвід ефективного використання можливостей службового собаководства в запобіганні та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

² Спітакський землетрус 7 грудня 1988 року у Вірменії забрав життя понад 25 000 людей.

У другому розділі «*Організація роботи та методи емпіричного дослідження*» розроблено процедуру та методіку проведення власне авторського дослідження.

Для реалізації дослідницького задуму та збору інформації на початковому етапі емпіричного дослідження застосовано метод експертного опитування. До групи експертів ввійшли кінологи-рятувальники, які мають тривалий стаж служби (понад 5 років) та є визнаними професіоналами. Крім того, у ролі експертів виступили представники міжнародної організації собак-рятувальників. Загальна кількість експертів становила 20 осіб.

Експертна група взяла участь в опитуванні, основними завданнями якого було: 1) оцінка кінологічних розрахунків за рівнем їхньої професійної підготовленості; 2) виділення та оцінка основних професійно важливих якостей кінологів-рятувальників; 3) аналіз основних професійних завдань рятувальників кінологічної служби за їхнім психологічним змістом.

На підставі результатів експертних оцінок усіх кінологів-рятувальників, яких залучено до дослідження, розподілено на дві групи за ознакою рівня ефективності їхньої професійної діяльності. Основними критеріями досвідченості кінологів-рятувальників визначено такі: а) показник кількості надзвичайних ситуацій, на які виїжджав кінолог-рятувальник; б) рівень підготовленості собаки (класи «А» і «В» (клас «В» дає право на участь у міжнародних рятувальних операціях)); в) рівень професійної компетентності фахівця; г) рівень розвитку професійно важливих якостей у кінологів-рятувальників.

До першої групи (більш досвідчені) увійшло 29 осіб віком від 20 до 63 років. Стаж служби в кінологічному центрі становить від 2 до 6 років. Такі випробувані, за оцінкою експертів, при виконанні службових завдань мають підготовлених й атестованих за міжнародними стандартами собак, щорічно проходять атестацію; ефективно налагоджують контакт із твариною; діють упевнено, самостійно, планомірно, упорядковано; в екстремальних ситуаціях добре контролюють свої емоції та поведінку; добиваються потрібного результату за рахунок досвіду роботи.

До другої групи (початківці) увійшло 23 особи віком від 18 до 34 років. Стаж служби становить від 6 місяців до 2 років. Професійна діяльність таких кінологів-рятувальників на етапі становлення. Їхні собаки ще не проходили атестацію, відповідно, початківців не залучали до діяльності в умовах надзвичайної ситуації. Брак досвіду накладає відбиток на особистісні якості та поведінку початківців. У професійній діяльності кінологи-рятувальники другої групи не завжди добиваються від свого вихованця чіткого та правильного виконання команд, оскільки їхня взаємодія з собакою не настільки досконала. Як наслідок, вони відчувають себе не зовсім упевнено, іноді напружені, тривожні, самооцінка нестабільна.

Отже, емпіричне дослідження було здійснено на вибірці, яка складалася з 52 осіб у віці від 18 до 63 років, стаж роботи в кінологічному підрозділі – від 6 місяців до 6 років.

У третьому розділі *«Психологічний аналіз діяльності кінологів-рятувальників»* розкрито та проаналізовано структурну організацію та професійні завдання кінологічної служби ДСНС України; джерела комплектування та плинність кадрів серед кінологів-рятувальників.

Зазначено, що найбільший обсяг робіт кінологічної служби ДСНС України із пошуку та порятунку постраждалих припадає на роботу в природному середовищі (ліс) та в техногенних завалах, які виникають під час руйнування будинків і споруд.

До основних завдань та функцій кінологічної служби ДСНС України належать такі: 1) участь у запобіганні надзвичайним ситуаціям та ліквідації їхніх наслідків шляхом застосування засобів і методів службового собаківництва (рятування людей під час проведення аварійно-рятувальних робіт за допомогою спеціально навчених собак); 2) організація та ведення пошуку, своєчасне виявлення та надання першої допомоги постраждалим під час надзвичайних ситуацій техногенного, природного та військового характеру (землетруси, снігові лавини, обвали, зсуви, урагани, бурі тощо); 3) підтримання постійної готовності кінологічних підрозділів для ефективного використання службових собак у розшуку людей, вибухових речовин і пристроїв, тіл загиблих у період ліквідації наслідків аварій, стихійного лиха, терористичних актів та під час інших надзвичайних ситуацій; 4) організація системи навчання та підготовки кінологічних підрозділів до виконання пошукових робіт в умовах надзвичайних ситуацій різного характеру, підвищення професійної підготовки штатних і нештатних кінологів-рятувальників, періодична сертифікація кінологічних розрахунків; 5) здійснення контролю за порядком утримання, збереження та племінного відбору поголів'я собак, дресирування службових собак; 6) налагодження, дрібний ремонт засобів захисту та іншого спорядження, технічне обслуговування і ремонт аварійно-рятувальних засобів, техніки та оснащення; 7) співпраця з міжнародними кінологічними громадськими організаціями, участь у міжнародних семінарах з питань кінології та навчання із застосуванням спеціально навчених собак тощо.

Визначено домінуючі вимоги, що ставляться до кандидатів на службу в кінологічні підрозділи ДСНС України: перша – придатність за станом здоров'я (відсутність нервових та психічних захворювань; відсутність захворювання органів зору та слуху; відсутність серцево-судинних захворювань; висока фізична витривалість) та друга – дозвіл на роботу з собаками. Акцентовано увагу на тому, що нехтування під час проведення професійного відбору психологічною складовою у більшості випадків саме і призводить до плинності кадрів серед фахівців цього профілю діяльності.

На думку експертів, основними причинами звільнення або переведення в інші підрозділи кінологів-рятувальників ДСНС України є такі: невідповідність початкових уявлень про службу в рятувальних кінологічних підрозділах з реаліями самої служби; обмежена можливість кар'єрних перспектив; конфліктність або непорозуміння (з керівництвом, членами колективу та в сім'ї); брак часу для самонавчання, відпочинку, сім'ї через роботу; відсутність житла та побутових умов для здійснення професійної діяльності тощо.

Умови, у яких доводиться щоденно працювати кінологам-рятувальникам, характеризуються сильними психотравмуючими факторами (табл. 1), що особливо відчуваються при завалах зруйнованих будинків і споруд та катастрофах транспортних засобів.

Таблиця 1

Основні стрес-фактори професійної діяльності кінологів-рятувальників ДСНС України

Ранг	%	Стрес-фактори
1	19,38	Потрапляння під завали кінолога-рятувальника або собаки (утворюються щілини під уламками будівельних конструкцій, технологічного обладнання, комунально-енергетичних пристроїв, меблів тощо, у які легко провалитися)
2	17,16	Пошуково-рятувальні роботи у складних погодних умовах
3	14,29	Збій у роботі собаки або отримання нею ушкодження, травми
4	11,44	Надання першої долікарської допомоги постраждалим (крик та плач постраждалих, страх зробити неправильні дії, вигляд ушкоджених тіл і крові)
5	11,00	Вилучення та знаходження трупів (внаслідок особливостей процесу руйнування будівель і споруд у верхньому шарі завалу кількість загиблих переважає над кількістю живих; зіткнення з роздавленими та понівеченими людськими тілами або їхніми фрагментами)
6	10,31	Підготовка до сертифікації кінологічного розрахунку
7	8,87	Необхідність прийняття рішень в умовах браку інформації (в умовах підвищеної відповідальності наслідки рішення негативно діють на психіку)
8	7,55	Здійснення моніторингу навколишнього середовища в місцях, небезпечних для життя

Наприкінці виконання фактично кожного із завдань за призначенням у практично здорових людей формуються реакції, які характерні для патологічного функціонального стану організму. Внаслідок відсутності відпочинку, а також можливості переключитися – змінити обстановку, стресові ситуації мають затяжний характер та призводять до зривів. Із часом гострі та хронічні перенапруження організму здатні переходити в захворювання. Серед імовірних захворювань рятувальників кінологічних підрозділів виділяють: гострі респіраторні захворювання, захворювання органів дихання, онкологічні та психічні захворювання, серцево-судинні захворювання, хвороби кістково-м'язової системи.

У структурі професійних хвороб кінологів-рятувальників, на думку експертів, переважають хвороби кістково-м'язової системи та травми м'язів і

суглобів. Більшість робочого часу працівники кінологічної служби проводять у постійній динаміці за різних погодних умов. Тривалий рух призводить до деформації суглобів і виникнення артриту та артрозу. Під дією стрес-факторів можуть виникати хвороби серцево-судинної системи.

Визначено психологічний зміст основних професійних завдань кінологів-рятувальників ДСНС України (табл. 2).

Доведено, що діяльність кінологів-рятувальників є надзвичайно екстремальною та несе в собі пряму загрозу здоров'ю фахівця.

У четвертому розділі *«Психологічні характеристики рятувальників кінологічної служби ДСНС України»* опрацьовано результати власне емпіричного дослідження особливостей професійної мотивації, оцінки моторного, вольового, когнітивного, емоційного та типологічного компонентів у структурі професійно важливих якостей фахівця; узагальнено отримані дані та розроблено пропозиції щодо побудови професіограми кінолога-рятувальника ДСНС України.

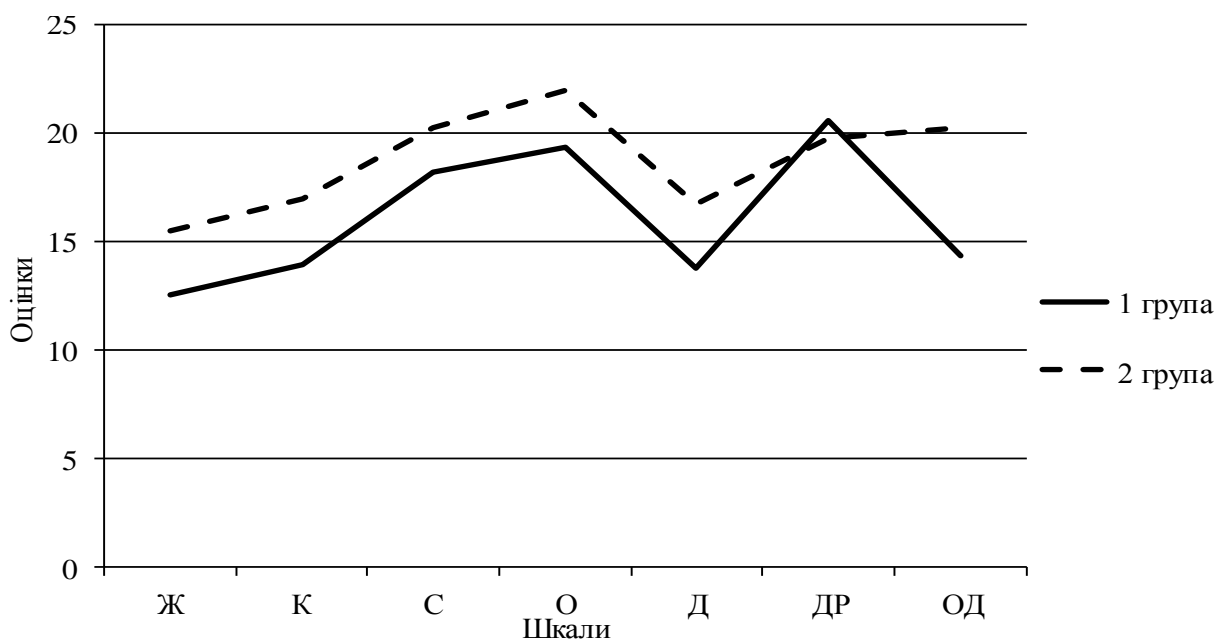
Перевірка мотиваційної складової особистості на відповідність вимогам майбутньої спеціальності є важливим етапом відбору кандидатів до кінологічної служби. Від мотиваційної складової залежить індивідуальна ефективність діяльності.

Отримані під час дослідження результати дали змогу виявити певні розходження в ступені виразності професійних мотивів у виділених групах кінологів-рятувальників. У досвідчених фахівців провідними виступають такі мотиви: прагнення до роботи, пов'язаної з наданням допомоги іншим людям; можливість мати стабільний заробіток; змістовний інтерес до роботи в рятувальних підрозділах; прагнення до ризику, небезпеки, можливості проявити себе; прагнення до морального задоволення від роботи. У початківців мотиви зазнали деяких змін: прагнення до морального задоволення від роботи; прагнення до роботи, пов'язаної з наданням допомоги іншим людям; змістовний інтерес до роботи в рятувальних підрозділах; прагнення до ризику, небезпеки, можливості проявити себе; прагнення «себе перебороти», змінити характер, стати впевненішим тощо.

Побудовано мотиваційні профілі двох виділених груп досліджених (рис. 1). Аналіз домінуючих мотивів серед кінологів-рятувальників ДСНС України свідчить про перевагу споживчих тенденцій у початківців, які прагнуть до задоволення потреб у життєзабезпеченні, комфорті, соціальному статусі та спілкуванні. Досвідчені рятувальники кінологічних підрозділів менш вимогливі, а тому більш пристосовані до служби. Відповідно, їхні потреби не настільки виражені. Високі сумарні показники продуктивного типу мотивації в обох групах досліджених свідчать про потреби кінологів-рятувальників в активності, творчості, альтруїзмі. Серед початківців такі тенденції у зв'язку з ідеалізацією є навіть вищими, ніж у досвідчених працівників.

Основні професійні завдання кінологів-рятувальників та їхній психологічний зміст під час виконання оперативних дій

Етап діяльності	Професійні завдання	Психологічний зміст завдань
I. Прийом чергування	1. Знання оперативної обстановки за останню добу	1. Прийняти інформацію, осмислити, логічно переробити (зіставити, класифікувати) отриману інформацію
II. Отримання повідомлення	1. Уточнення інформації про подію	1. Створити установку на миттєве вибіркоче уточнення необхідної інформації
	2. Збір додаткової інформації у необхідному обсязі	2. Створити установку на миттєве вибіркоче відтворення необхідної інформації
III. Оповіщення, дії за тривогами	1. Отримання сигналу «ЗБІР»	1. Мати добру координацію рухів, зорово-моторну координацію, здатність до виконання швидких м'язових рухів
	2. Отримання пошуково-рятувального обладнання та спорядження	2. Правильно визначити потрібне спорядження та його кількість, враховуючи специфіку надзвичайної ситуації
	3. Підготовка собаки	3. Встановити контакт із собакою, підготувати її до роботи
	4. Виїзд до місця виникнення події (надзвичайної ситуації)	4. Сконструювати в уяві спосіб можливих дій щодо пошуково-рятувальних дій, логічно переробити отриману інформацію
IV. Оперативні дії	1. Прибуття до місця виникнення події (надзвичайної ситуації)	1. Побудувати в уяві спосіб дій щодо можливих підходів (під'їздів), посадок (спуску), підйомів до місця виникнення надзвичайної ситуації
	2. Проведення розвідки зони пошуку (при необхідності)	2. Мати розвинену просторову орієнтацію на місцевості
	3. Складання плану проведення пошуково-рятувальних робіт із залученням собак	3. Вміти користуватися оперативними планами, картами місцевості, технічними пристроями (засобами зв'язку, компасом, ракетницею, GPS-навігатором)
	4. Ведення пошуково-рятувальних робіт	4.1. Мати розвинену просторову уяву 4.2. Брати на себе відповідальність у складних ситуаціях 4.3. Прогнозувати зовнішні фактори, а також метеорологічні умови 4.4. Здійснити послідовність розумових операцій для реалізації готового алгоритму дій 4.5. Будувати просторовий образ пошуку (залежно від умов) 4.6. Прогнозувати зміни ситуації (її просторово-тимчасовий образ) 4.7. Приймати рішення під час виникнення непередбачуваної ситуації
	5. Надання долікарської допомоги (при необхідності)	5.1. Чітко та лаконічно передавати команди та інформацію, впевнено розмовляти з постраждалими 5.2. Зберігати самовладання, зібраність 5.3. Проявляти почуття емпатії до постраждалих 5.4. Проявляти рішучість, сміливість, витримку, ініціативність
V. Завершення пошуково-рятувальних робіт	1. Повернення кінологічного розрахунку до місця дислокації підрозділу	1. Сконструювати в уяві спосіб можливих дій щодо переміщення до місця дислокації, логічно переробити отриману інформацію
	2. Ветеринарний огляд собаки	2. За відпрацьованим алгоритмом послідовно здійснити розумові операції
	3. Звіт про хід виконання пошуково-рятувальних робіт	3.1. Відтворити в логічній і образній пам'яті інформацію про хід виконання пошуково-рятувальних робіт та окремих їхніх етапів 3.2. Чітко, лаконічно доповісти про ухвалені рішення та вжиті заходи під час проведення пошуково-рятувальних робіт
	4. Аналіз дій та окремих етапів пошуково-рятувальних робіт	4. Дати логічну оцінку власним діям та оцінити роботу собаки, класифікувати отриману інформацію

Примітка: Ж – підтримка життєзабезпечення; К – комфорт; С – соціальний статус; О – спілкування; Д – загальна активність; ДР – творча активність; ОД – суспільна корисність.

Рис. 1. Усереднені мотиваційні профілі кінологів-рятувальників ДСНС України

Для двох груп досліджених притаманний «прогресивний» тип мотиваційного профілю. Такий профіль характеризується загальним переважанням розвивальних мотивів у досвідчених кінологів-рятувальників (Д, ДР, ОД) над загальним рівнем мотивів підтримки (Ж, К, С) та виражається на графіку підвищеною профільною лінією зліва направо.

При вивченні мотиваційної спрямованості працівників кінологічної служби виявлено екстернальний тип локалізації контролю (відхилення вліво від норми $\leq 5,5$ стев). Для кінологів-рятувальників характерний фаталізм, оскільки їхній професіоналізм безпосередньо залежить від партнера по кінологічному розрахунку – собаки.

Наступним кроком дослідження стало проведення оцінювання виразності психологічних властивостей кінологів-рятувальників.

Встановлено, що головними в їхній діяльності є інтелектуальні властивості. Середньогруповий показник знаходиться в діапазоні 4,33 – 3,66 бала. Перевага інтелектуальних властивостей пояснюється перш за все специфікою професійних завдань, що відображають зміст діяльності кінологів-рятувальників.

Таким людям властиво здобувати нові знання, удосконалювати свої професійні навички, обдумувати бажаний результат, складати план для його досягнення, здійснювати заплановане, роблячи висновки (як за результатами своєї діяльності, так і діяльності інших), та удосконалювати свій практичний досвід. Крім того, більшу частину робочого часу працівники кінологічної

служби витрачають на підготовку собаки. Процес навчання пов'язаний із постійним саморозвитком та розширенням власного світогляду, удосконаленням методів роботи.

Друге місце посідає група моторних властивостей. Їхній середньогруповий показник знаходиться в діапазоні 4,66 – 3,5 бала. Саме руховій активності організму або окремих органів надається першорядне значення у виконанні професійних завдань рятувальниками кінологічної служби.

Третю сходинку в цьому рейтингу поділяють групи емоційних та імажитивних властивостей. Якщо середньогруповий показник перших перебуває в діапазоні 4,5 – 3,16 бала, то других – у діапазоні 3,83 – 3,66 бала.

Зазначено, що емоційна стійкість, урівноваженість, самовладання допомагають ефективно справлятися зі стресом, упевнено та холоднокровно застосовувати набуті навички, приймати адекватні рішення при дефіциті часу. Від того, наскільки кінологи-рятувальники можуть упоратися зі своїми емоціями, залежить виконання професійного завдання.

Імажитивні властивості для кінологів-рятувальників мають значення з точки зору запобігання потраплянню в несприятливі ситуації. Для цієї групи властивостей характерними є пошук нестандартних дій та прийняття виважених рішень.

Серед властивостей кінолога-рятувальника виділяються також знання психічних та фізіологічних особливостей тварин, умов їхнього життя, уміння визначати їхню поведінку.

Здійснивши оцінку основних компонентів у структурі професійно важливих якостей кінологів-рятувальників ДСНС України, автором зроблено низку принципів висновків:

- сила нервових процесів кінологів-рятувальників є показником працездатності нервової системи загалом;
- рівень прояву вольових якостей кінологів-рятувальників визначається інваріантними (постійними) і ситуативними (приватними) факторами;
- найбільш інформативною та такою, що дозволяє виявити придатність кінолога-рятувальника до роботи в надзвичайних умовах, є категорія нервово-психічної стійкості фахівця (інакше кажучи, інтегральна сукупність вроджених (біологічно зумовлених) та набутих особистісних якостей, мобілізаційних ресурсів і резервних психофізіологічних можливостей організму, яка забезпечує оптимальне функціонування фахівця в несприятливих умовах професійного середовища);
- особливістю досвідчених кінологів-рятувальників є повний контроль над емоційним компонентом мислення. Вони, порівняно з початківцями, менше відволікаються, а тому більше спрямовані на виконання професійних завдань;
- емоційні якості визначають психічний стан кінолога-рятувальника, формуючи, таким чином, його емоційний тип. Кінологи-рятувальники

пристрасного типу емоційно стрімкі, наполегливі в досягненні мети, вони живуть у напруженому, емоційно насиченому ритмі, у них постійно є предмет пристрасті. Кінологи-рятувальники емоційного типу легко збудливі, емоційно вразливі, імпульсивні, свої вчинки глибоко переживають, часто розкаюються, але через деякий час знову допускають імпульсивні зриви.

Побудовано психологічний профіль як досвідчених кінологів-рятувальників ДСНС України, так і початківців (рис. 2).

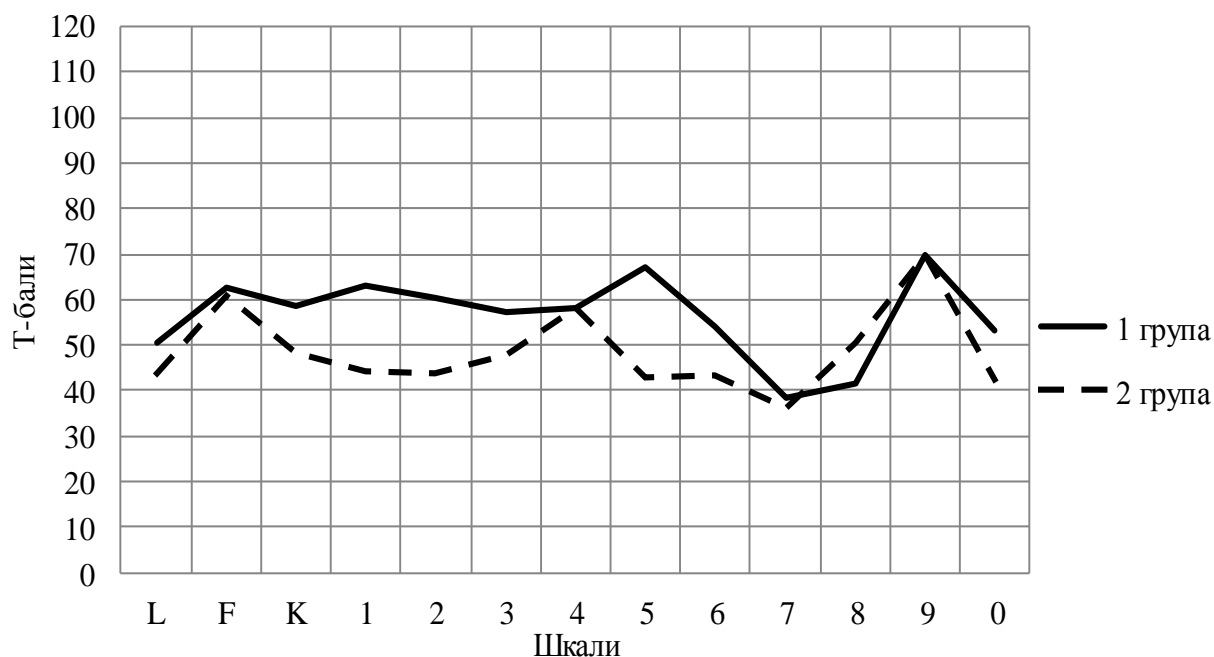

Рис. 2. Усереднені психологічні профілі кінологів-рятувальників ДСНС України

У досліджених першої групи спостерігаються високі піки за першою шкалою «Невротичний надконтроль» – середній показник становить 63 бала; за п'ятою шкалою «Маскулінність» – 67,33 бала та дев'ятою шкалою «Оптимістичність» – 69,67 бала. Для досвідчених рятувальників кінологічної служби характерна мотиваційна спрямованість, старанність, надмірна відповідальність, вміння чітко дотримуватися встановленого порядку. Нетипова рольова поведінка кінолога-рятувальника полягає в тому, що у зв'язку з тривалою взаємодією з собакою вона виступає основним соціальним партнером.

У досліджуваних другої групі відзначено два піки за четвертою шкалою «Імпульсивність» – середній показник 58,25 бала та дев'ятою шкалою «Оптимістичність» – 69,75 бала. Початківці характеризуються як активні, нетерплячі, емоційно незрілі особистості. У них відбувається процес притирання між професійними та власними вимогами.

Узагальнення отриманих під час проведення власне емпіричного дослідження даних дало можливість розробити пропозиції щодо побудови професіограми кінолога-рятувальника ДСНС України.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено та по-новому вирішено наукове завдання, що полягає в професіографічному аналізі діяльності кінологів-рятувальників ДСНС України та розробці структури професійно важливих якостей, необхідних у їхній професійній діяльності.

1. Аналіз результатів наукових досліджень показав, що в радянській психологічній науці професіографія як метод психологічного вивчення професійної діяльності, виникла в межах психотехніки на початку 20-х років ХХ ст. Професіографія є комплексним методом вивчення діяльності, що являє собою опис об'єктивних характеристик професії, функцій і процесів професійної діяльності, аналіз яких дає змогу визначити систему професійно важливих якостей, необхідних працівникові для успішної роботи. За допомогою професіограми та психограми дається об'єктивний аналіз діяльності. На сьогодні професіографічний підхід не втратив своєї актуальності, оскільки ще для досить великої кількості професій не розроблено характеристик і рекомендацій. Особливо це стосується професій екстремального профілю діяльності.

Становлення та розвиток професії кінолога-рятувальника продиктовані стійкою тенденцією зростання кількості надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Спосіб пошуково-рятувальних робіт зі спеціально навченими собаками набув поширення у всьому світі, і йому поки що не має альтернативи.

Екстремальність роботи кінологів-рятувальників полягає в тому, що необхідно виконувати професійні завдання в умовах ризику, де є висока ймовірність загинути або отримати травму.

2. Виявлено психологічні особливості професійної діяльності кінологів-рятувальників ДСНС України. Кінологічні розрахунки залучаються до пошуково-рятувальних робіт в екстремальних ситуаціях, що виникають при зруйнуванні будинків і споруд; катастрофах транспортних засобів; у лавинних виносках; при накопиченні землі, каменів, піску від селів і обвалів; у природному середовищі (в лісі та на водних об'єктах). Проаналізувавши резонансні надзвичайні ситуації, що сталися в Україні в 2007 – 2012 рр., з'ясовано, що найбільший обсяг робіт із пошуку та порятунку постраждалих припадає на природне середовище (ліс) та на техногенні завали, що утворюються при руйнуванні будинків і споруд.

Умови роботи кінологів-рятувальників ДСНС України характеризуються сильнодіючими психотравмуючими факторами. Найбільш стресогенними є такі ситуації професійної діяльності: потрапляння під завали; пошуково-рятувальні роботи в складних погодних умовах; збій у роботі собаки або її ушкодження чи травмування; надання першої долікарської допомоги постраждалим; вилучення та знаходження тіл загиблих; підготовка до сертифікації кінологічного розрахунку; необхідність прийняття рішення в умовах дефіциту інформації;

здійснення моніторингу навколишнього середовища в місцях, небезпечних для життя.

3. У результаті дослідження мотиваційної складової кінологів-рятувальників ДСНС України проведено рейтинговий аналіз структури виразності мотивів, що впливають на вибір цієї професії. Виявлено, що для досвідчених рятувальників кінологічних підрозділів провідними є такі мотиви: прагнення до роботи, пов'язаної з наданням допомоги іншим людям; можливість мати стабільний заробіток; змістовний інтерес до роботи в рятувальних підрозділах; прагнення до ризику, небезпеки, можливості проявити себе; прагнення до морального задоволення від роботи. У початківців головними є такі мотиви: прагнення до морального задоволення від роботи; прагнення до роботи, пов'язаної з наданням допомоги іншим людям; змістовний інтерес до роботи в рятувальних підрозділах; прагнення до ризику, небезпеки, можливості проявити себе; прагнення «себе перебороти», змінити характер, стати впевненішим тощо.

Для двох груп досліджуваних характерним є «прогресивний» тип мотиваційного профілю. В ієрархічній мотиваційній структурі кінологів-рятувальників вищі потреби є вагомішими, ніж природні.

При вивченні мотиваційної спрямованості кінологів-рятувальників ДСНС України виявлено екстернальний тип локалізації контролю. Фаталістичні тенденції характерні майже для всіх досліджених. Вони вірять у невідворотність долі. Це пояснюємо тим, що результат виконання професійного завдання залежить не лише від кінолога-рятувальника, але й від його партнера по кінологічному розрахунку – собаки.

4. Шляхом багаторівневого дослідження якостей, що психологічно властиві кінологам-рятувальникам ДСНС України, виокремлено серед них групи найбільш значимих у професійній діяльності: *когнітивні*: уміння бачити кілька можливих шляхів розв'язання проблеми і подумки вибрати найбільш ефективний; здатність приймати рішення при дефіциті інформації або браку часу на її осмислення; здатність доволно передавати свої уявлення, почуття за допомогою жестів, міміки, інтонацій голосу; здатність розглядати проблему з кількох точок зору; знання фізіології тварин, особливостей і умов їхнього життя, періодів життєвого розвитку, звичок і поведінки; уміння робити висновки з суперечливої інформації; знання психічних особливостей тварин, уміння визначати їхню поведінку; *моторні*: здатність швидко діяти в умовах дефіциту часу; розвинена координація рухів, стійкість до тремору; висока фізична витривалість; узгодженість одночасних рухів рук і ніг у різних поєднаннях (синхронні, послідовні тощо); *емоційні*: любов до тварин; турбота про тварин; гуманність; емоційна стійкість при прийнятті відповідальних рішень; *вольові*: збереження зібраності (спокою) в умовах, які викликають збудження; висока стресостійкість; наполегливість у подоланні труднощів;

організованість, зібраність, акуратність у роботі; здатність тривалий час зберігати високу активність (енергійність); терплячість.

5. Під час вивчення моторного та вольового компонентів у кінологів-рятувальників ДСНС України виявлено, що сильний та середньосильний тип нервової системи та високий та середній рівень нервово-психологічної стійкості значно переважають в досліджуваних першої групи, ніж другої. Показник працездатності та стійкості психоемоційних навантажень у досвідчених кінологів-рятувальників значно вищий, ніж у початківців.

6. При оцінці когнітивного компонента в структурі професійно важливих якостей кінологів-рятувальників ДСНС України встановлено взаємозв'язок інтелектуальних здібностей з професійним досвідом. Рівень сформованості загальних здібностей у першій групі вищий, ніж у досліджуваних другої групи $t = 3,41$, $p \leq 0,05$. Досвідчені рятувальники кінологічної служби здатні оперувати великим обсягом інформації, їм властиве вміння визначати декілька шляхів для досягнення мети. У початківців такі здібності не настільки розвинуті.

7. Емоційний компонент у структурі професійно важливих якостей вивчено через аналіз емпатійного потенціалу в кінологів-рятувальників. За результатами отриманих показників у двох групах досліджуваних простежується середній рівень сформованості емпатійних тенденцій, що свідчить про стриманість емоційних проявів та здатність їх контролювати.

8. Проаналізувавши типологічний компонент у структурі професійно важливих якостей, виділено та описано основні психологічні типи кінологів-рятувальників ДСНС України. Досвідченим кінологам-рятувальникам притаманний відповідально-активний тип із нетиповою рольовою поведінкою та оптимістичністю (перевага шкал «Невротичний надконтроль», «Маскулітність» та «Оптимістичність»). Для початківців характерний імпульсивно-оптимістичний тип (перевага шкал «Імпульсивність» і «Оптимістичність»).

9. За результатами дослідження розроблено пропозиції щодо побудови професіографічного підходу до аналізу діяльності кінологів-рятувальників ДСНС України: враховано вимоги професії до особистісних якостей, психофізіологічні характеристики, соціально-психологічні показники, природні задатки і властивості, професійні знання і вміння, стан здоров'я людини.

Потребують подальшого дослідження гендерні особливості кінологів-рятувальників ДСНС України та їхній зв'язок із професійною діяльністю.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мордюшенко С.М. Вплив глибинно-психологічних чинників на професійну діяльність персоналу МНС України / С.М. Мордюшенко //

Проблеми екстремальної та кризової психології : зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 3. – С. 65–74.

2. Мордюшенко С.М. Теоретико-методологічні підходи до проблеми професіографії / С.М. Мордюшенко // Проблеми екстремальної та кризової психології : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 11. – С. 139–146.

3. Мордюшенко С.М. Соціально-психологічні детермінанти, що обумовлюють потребу практики в розробці професіограм основних спеціальностей МНС України / С.М. Мордюшенко // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 4 (29). – С. 211–216.

4. Мордюшенко С.М. Специфіка та психологічні особливості діяльності кінологічної служби / С.М. Мордюшенко // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 1 (32). – С. 245–252.

5. Мордюшенко С.М. Психологічний аналіз діяльності кінологів-рятувальників Державної служби України з надзвичайних ситуацій / С.М. Мордюшенко // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – 2013. – Вип. 20 – С. 416–428.

6. Мордюшенко С.М. Дослідження структури професійно важливих якостей рятувальників кінологічної служби / С.М. Мордюшенко // Проблеми екстремальної та кризової психології : зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 13. – С. 196–205.

7. Мордюшенко С.М. Основні психологічні типи кінологів-рятувальників Державної служби України з надзвичайних ситуацій / С.М. Мордюшенко // Зб. наук. праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні та психологічні науки. – 2013. – № 1 (66). – С. 485–492.

8. Мордюшенко С.Н. Особенности профессиональной мотивации кинологов-спасателей Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям / С.Н. Мордюшенко // Вестник Командно-инженерного института МЧС Республики Беларусь. – 2013. – № 2 (18). – С. 232–239.

9. Мордюшенко С.Н. Исследование профессиональной мотивации кинологов-спасателей Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2013. – № 3 (14). – С. 183–186.

10. Мордюшенко С.Н. Результаты исследования когнитивного компонента в структуре профессионально важных качеств кинологов-спасателей Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям / С.Н. Мордюшенко // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия «Педагогика и психология». – 2013. – Вып. 2. – С. 81–84.

11. Мордюшенко С.Н. К проблеме использования глубинно-психологического подхода в подготовке спасателей / С.Н. Мордюшенко // Чрезвычайные ситуации: предупреждение и ликвидация : сб. тезисов докладов

IV Междунар. науч.-практ. конф.: в 3 т. / ред кол. Э.Р. Бариев и др. – Мн., 2007. Т. 2. – С. 346–348.

12. Мордюшенко С.М. До проблеми дослідження психологічних захистів у професійній діяльності пожежних-рятувальників / С.М. Мордюшенко // Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях // Матеріали міжрегіонального наукового семінару, Київ, 25 бер. 2010 р. / Мін-во оборони України / Національний університет оборони України. – К. : НУОУ, 2010. – С. 227–229.

13. Мордюшенко С.М. Шляхи вдосконалення психологічної підготовки / С.М. Мордюшенко // Проблеми психології діяльності в особливих умовах : III Міжвузівська наук. конф., 4 лют. 2011 р. : матеріали. – Черкаси : АПБ ім. Героїв Чорнобиля МНС України, 2011. – С. 131–132.

14. Мордюшенко С.М. До проблеми розробок професіограм основних спеціальностей МНС України / С.М. Мордюшенко // Міжнар. наук.-практ. конф. «Харківська школа психології: спадщина і сучасна наука», 19-20 жовт. 2012 р. : тези доп. – Харків: ХНПУ, 2012. – С. 176–177.

15. Мордюшенко С.М. Психологічні аспекти діяльності кінологів-рятувальників МНС України / С.М. Мордюшенко // Теорія та практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій : IV Міжнар. наук.-практ. конф. : матеріали. – Черкаси : АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2012. – С. 310–311.

16. Мордюшенко С.М. Розвиток пошуково-рятувальної кінологічної служби в Україні / С.М. Мордюшенко // Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту : Міжнар. наук.-практ. конф., 4-5 квіт. 2013 р. : матеріали. – Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2013. – Частина II (секції 4,5,6), С. 71–72.

17. Мордюшенко С.Н. Исследование сопереживания у кинологов-спасателей Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям / С.Н. Мордюшенко, Н.А. Крышталь // Обеспечение безопасности жизнедеятельности: проблемы и перспективы : VII Междунар. науч.-практ. конф. курсантов (студентов), слушателей магистратуры и адъюнктов (аспирантов): сборник материалов. – в 2 ч.– Минск : КИИ, 2013. – Ч. 2. – С. 87–88.

18. Мордюшенко С.М. Мотиви вибору професії кінолога-рятувальника ДСНС України / С.М. Мордюшенко // Проблеми психології діяльності в особливих умовах: V Міжвуз. наук. конф. 23 квіт. 2013 р. : матеріали. – Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2013. – С. 56–57.

АНОТАЦІЇ

Мордюшенко С.М. Професіографічний аналіз діяльності кінологів-рятувальників МНС. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах». – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2013.

Дисертацію присвячено проблемі професіографічного аналізу діяльності кінологів-рятувальників Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України). Розкрито психологічні особливості професійної діяльності рятувальників кінологічної служби. Визначено психологічний зміст основних професійних завдань кінологів-рятувальників ДСНС України.

З'ясовано, що провідними у професійній діяльності рятувальників кінологічної служби є такі групи професійно важливих якостей: моторні, вольові, когнітивні та емоційні. Виявлено, що для кінологів-рятувальників ДСНС України характерні «прогресивний» мотиваційний профіль та екстернальний тип локалізації контролю. Виділено типові індивідуально-особистісні властивості рятувальників кінологічної служби (як досвідчених, так і початківців).

Розроблено рекомендації щодо побудови професіографічного підходу до аналізу діяльності кінологів-рятувальників ДСНС України.

Ключові слова: кінолог-рятувальник ДСНС України, професійно важливі якості, психологічні типи, професіографічний опис.

Мордюшенко С.Н. Профессиографический анализ деятельности кинологов-спасателей МЧС. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.09 – «Психология деятельности в особых условиях». – Национальный университет гражданской защиты Украины. – Харьков, 2013.

Диссертация посвящена проблеме профессиографического анализа деятельности кинологов-спасателей Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям (ГСЧС Украины). Раскрыты психологические особенности профессиональной деятельности спасателей кинологической службы. Определено психологическое содержание основных профессиональных заданий кинологов-спасателей ГСЧС Украины.

Выяснено, что ведущими в профессиональной деятельности спасателей кинологической службы являются такие группы профессионально важных качеств: моторные, волевые, когнитивные и эмоциональные. Виявлено, что для кинологов-спасателей ГСЧС Украины характерны «прогрессивный» мотивационный профиль и экстернальный тип локализации контроля. Отмечено преобладание сильного и среднесильного типов нервной системы, а также высокого и среднего уровней нервно-психологической устойчивости в опытных спасателей кинологической службы по сравнению с начинающими. Доказано, что уровень общих интеллектуальных способностей в опытных кинологов-спасателей ГСЧС Украины выше, чем в начинающих. Выделена

типология индивидуально-личностных свойств спасателей кинологической службы: опытные характеризуются как ответственно-активные, оптимистичные с нетипичным ролевым поведением; начинающие – как импульсивно-оптимистичные.

Разработаны рекомендации относительно построения профессиографического подхода, что позволит анализировать деятельность кинологов-спасателей ГСЧС Украины.

Практическая ценность полученных результатов состоит в том, что они могут быть использованы в профориентации, профессионально-психологическом отборе спасателей в кинологические подразделения и психологическом сопровождении прохождения службы кинологами-спасателями ГСЧС Украины.

Ключевые слова: кинолог-спасатель ГСЧС Украины, профессионально важные качества, психологические типы, профессиографическое описание.

Mordyushenko S. M. Professiographic analysis of dog trainers of the Ministry of Emergencies. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in psychology, speciality 19.00.09 – The Psychology of activity in special conditions. – National University of Civil Protection of Ukraine. – Kharkiv, 2013.

The thesis is devoted to the professiographic analysis of the activity of rescue dog handlers of the State Service of Emergencies of Ukraine (SSE of Ukraine). The psychological characteristics of professional rescue dog service were revealed. The psychological content of the main tasks of professional rescue dog trainers of SSE of Ukraine was defined.

It was found that such professionally important qualities as motor, volitional, cognitive and emotional are leading in professional activity of the rescue dog service. There was revealed that rescue dog trainers of SSE of Ukraine are characterized by «progressive» motivational profile and external type of localization of control. The typical individual personality characteristics of the rescue dog service were revealed (both experienced and novice).

There were proposed some proposals as for the building of the professiographic approach to the analysis of rescue dog trainers of SSE of Ukraine.

Key words: rescue dog trainer of SSE of Ukraine, professionally important qualities, psychological types, professiographic description.

Підписано до друку 07.11.13. Формат 60x90 1/16.

Папір офсетний. Друк офс. Гарнітура «Таймс».

Умовн. друк. арк. 1,0. Обкл.-вид. арк. 1,0.

Тираж 100 прим. Зам. № 752

Видавець Чабаненко Ю.А.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців серія ДК № 1898 від 11.08.2004 р.

Україна, м. Черкаси, вул. О.Дашковича, 39, тел. (0472) 56-46-66